

Vzájemné působení politických a ekonomických vlivů na celkový vývoj Japonska

Josef Levora

Na území o rozloze 377 800 km² se nachází země, která bývá nazývána „Zemí vycházejícího slunce“ a v posledních několika desetiletích také „Zemí hospodářského zázraku“, neboť se dynamicky prosadila hned za Spojenými státy do čela nejvyspělejších tržních ekonomik světa a v některých oborech je dokázala dokonce předejhnat.

Japonské ostrovy vznikly kdysi v důsledku podmořské vulkanické činnosti a někteří vědci se domnívají, že stejným způsobem také zaniknou. Že by tisíce zemětřesení, včetně nedávné katastrofy v Kóbe, byly ještě dozníváním vzniku, anebo naopak již dalším varováním před zánikem? Tuto otázku mají na paměti návštěvníci japonských ostrovů, ale i sami Japonci.

V roce 1992 se Japonsko podílelo 15,6 % na světovém hrubém domácím produktu, i když jeho podíl na světové populaci činil jen 2,3 %. Počet obyvatel rostl dříve poměrně vysokým tempem, ale v posledních 20 letech klesl roční přírůstek na 0,8 %. Japonci se dožívají vysokého průměrného věku (podle údajů z roku 1994 muži 76,3 let a ženy 82,5 let). Ve městech žije 77,4 % obyvatelstva. Po druhé světové válce byla japonská ekonomika jednoznačně orientována na výrobní sféru, přibližně od poloviny 70. let došlo k posunu ve prospěch nevýrobních odvětví. V zemědělství nyní pracuje pouze 7,2 %, v průmyslu 34,1 %, zatímco ve službách 58,7 % praceschopného obyvatelstva.

Země s nejúspěšnějším poválečným vývojem ekonomiky

Přes nedostatek surovinových, energetických i potravinových zdrojů dokázalo Japonsko s podporou USA vybudovat po druhé světové válce druhý nejsilnější ekonomický potenciál. Průměrná roční tempa ekonomického růstu byla do roku 1990 ze všech ekonomicky vyspělých zemí dlouhodobě nejpозорuhodnější.

Srovnání hrubého domácího produktu

Oblast	HDP			HDP na 1 obyvatele		
	1960–1970	1970–1980	1980–1990	1960–1970	1970–1980	1980–1990
Japonsko	10,3	4,3	4,1	9,1	3,1	3,5
USA	4,4	2,8	2,9	3,1	1,8	1,9
EHS/EU	4,6	2,8	2,5	3,8	2,4	2,2

Pramen: CVEV, Handbook of International Trade and Development Statistics, 1992, OSN.

V roce 1991 činil růst hrubého národního produktu ještě 4 %, ale od 2. čtvrtletí se hospodářský růst začal zpomalovat na 1,4 % v roce 1992 a v roce 1993 stagnoval na 0,1 %. Vlani se očekával již mírný, cca 1% růst a v roce 1995 zhruba 2,5%. Příčin tohoto poklesu byla

celá řada, ale zdůrazňuje se zejména celosvětová recese, která vzhledem k proexportnímu charakteru japonského průmyslu dopadla i na Japonsko, a značné zpevnění kurzu jenu (za poslední dva roky cca o 20 %). Proti 360 JPY/\$ v 60. letech a 238,6 JPY/\$ v roce 1985 zpevnil kurz jenu na 111,2 JPY/\$ v roce 1993, což cenově znevýhodnilo japonské exportéry na domácím trhu. Současně klesala koupěschopnost i na domácím trhu a míra inflace ze 3,3 % v roce 1991 na 1,2 % v roce 1993. Dochází k narušení tradičního principu celoživotního zaměstnání u jedné firmy a poměr počtu volných pracovních míst k počtu žadatelů se snížil z 1,4 v roce 1991 na 0,76 v roce 1993, tj. na 100 žadatelů je nabízeno pouze 66 volných míst. Míra nezaměstnanosti vzrostla z 2,5 % v roce 1993 na 3 % (1994), přičemž je nutné brát v úvahu skutečnost, že japonské statistiky považují za zaměstnaného každého, kdo odpracuje byť jen několik hodin týdně. Také absolventi, kteří nezískají práci, nejsou v počtech nezaměstnaných zahrnuti.

Podíl japonského exportu v některých odvětvích zpracovatelského průmyslu (v %)

Zpracovatelský průmysl	Podíl exportu
Automobilový průmysl	37,5
Elektrotechnický průmysl	29,6
Všeobecné strojírenství	24,9
Výroba ocele	17,1
Textilní průmysl	11,5
Chemický průmysl	11,5
Celkem	21,6

Největší podíl na tvorbě hrubého domácího produktu (více než čtvrtinu) vytváří v Japonsku průmyslová výroba. Země, poražená ve druhé světové válce, využila know-how i licencí průmyslově nejvyspělejších zemí světa a navázala na nejvyšší technickou úroveň svým vlastním vědeckým výzkumem i vývojem při maximální podpoře státu. Uplatněním dosažených výsledků na světových trzích dosáhla „ekonomického zázraku“.

Během několika desítek let se v řadě nejprogresivnějších odvětví zpracovatelského průmyslu (např. v automobilovém a elektronickém průmyslu, automatizaci, robotizaci, stavbě lodí, výrobě oceli a umělých hmot, obráběcích strojích) stala nejvyspělejší zemí světa. Ještě před pár léty, kdy USA postihla recese, předstihli japonští výrobci automobilů, obráběcích strojů i některých oborů elektronického průmyslu i Spojené státy. Špičkové japonské strojírenské výrobky se rychle renovovaly, kompletní investiční celky, doplněné často i americkou technologií, svými parametry převyšovaly konkurenci. Byly také cenově atraktivnější a staly se žádanými na celém světě. Již v roce 1992 se mezi největšími světovými koncerny na prvních 12 místech – s výjimkou 7. místa (ATaT, USA) – umístily pouze japonské tradingové firmy v pořadí C. Itoh, Sumitomo, Mitsubishi, Marubeni, Mitsui, Nissho-Iwai, Tomen, Nichimen a Kanematsu, které sehrály mimořádně významnou úlohu při prosazení japonských výrobků na všech světových trzích.

Investice do výzkumu a vývoje rostly v Japonsku rychleji než v USA a v Evropské unii zejména v posledních deseti letech. Japonsko, které podává největší počet patentových přihlášek, ochránilo všechny aspekty svých inovací. Např. Toyota vyvinula a již vyrábí ekologicky nejúčinnější platinový katalyzátor výfukových plynů a Mazda jde v ekologickém vývoji ještě dále. Za optimální motor budoucnosti považuje Wankelův motor, jehož pohonná hmota bude na bázi vodíku získávána přímo z vody. Ve finančním roce 1993/1994 klesly japonské investice poprvé za 40 let o 1,4 % proti předchozímu roku, tj. na 2,9 % japonského hrubého domácího produktu (13,7 bilionu JPY); hlavním důvodem tohoto poklesu byly nižší výdaje průmyslové sféry o 5,3 % (jejich podíl zůstává stále největší: 78,3 %).

Japonské investice v zahraničí sehrály významnou úlohu při zavádění zejména strojírenských výrobků na světové trhy. Zaměřují se nejen na podporu vývozu, ale i na vědecký výzkum a vývoj ve snaze co nejvíce přizpůsobit své výrobky požadavkům jednotlivých trhů. V roce 1992 dosáhly japonské investice v USA 100 mld. \$, což se rovnalo 23 % všech japonských zahraničních investic. V té době se investice v zemích jihovýchodní Asie zvýšily na 60 mld. \$. Mimořádně se zvyšovaly investice i v zemích Evropské unie, zejména ve Velké Británii, která vytvořila pro tento účel nejlepší podmínky. Tzv. transplantáty, tj. výrobní jednotky v USA a v Evropě, umožňovaly Japoncům překonávat celní, licenční, množství a jiné bariéry v příslušných zemích pro japonský export. V současné době existuje v západní Evropě alespoň 728 podniků minimálně s 10% japonskou účastí, 249 těchto organizací provádí výzkum a vývoj, z toho 83 ve Velké Británii, 34 ve Francii, 53 ve SRN, 26 ve Španělsku atd. O dynamice růstu japonských výrobních společností v Evropě svědčí následující tabulka.

**Dynamika růstu japonských výrobních společností v Evropě
(bez zemí střední a východní Evropy)**

Stát	1985	1990	1991	1992	1993	1994
Velká Británie	32	129	175	189	197	206
Francie	30	89	106	115	119	121
SRN	35	87	99	106	108	106
Španělsko	22	54	64	63	63	64
Itálie	8	28	36	45	45	52
Nizozemsko	16	33	36	44	46	45
Belgie	15	25	32	38	38	40
Irsko	11	22	26	30	30	31
Celkem	189	516	620	689	709	728

Následují (v roce 1994): Rakousko 17, Portugalsko 12, Švédsko 10, Švýcarsko 8, Finsko 5, Řecko 3, Dánsko 3, Lucembursko 3, Norsko 1 a Island 1.

Pramen: Financial Times, 28. 3. 1994, podle JETRO.

Kromě investic poskytuje Japonsko i finanční pomoc. Tyto úvěry směřují převážně do rozvojových zemí Asie (65,1 %), Afriky (12,2 %) a Latinské Ameriky (9,1 %).

Světová recese postihla zejména japonský automobilový průmysl. V roce 1992 bylo ve světě vyrobeno 47,4 mil. osobních vozů, z toho 12,5 mil. (tj. 26,4 %) vyrobilo Japonsko, 9,5 mil. USA a 5,2 mil. SRN. V roce 1993 klesla japonská výroba silničních vozidel o 10,2 % (tj. na 11,23 mil.). Nejvíce se snížila produkce nákladních automobilů o 12,6 % (tj. na 2,68 mil.) a osobních vozů o 9,4 % (tj. na 8,5 mil.). V roce 1994 prudce vzrostl dovoz.

Mimořádně významné místo získalo Japonsko ve světovém průmyslu obráběcích strojů. V roce 1968 měly USA 26% podíl na světové výrobě, SRN 12% a Japonsko 7,5%, ale v roce 1991 již činil podíl Japonska 28,2 %, SRN 22,7 % a USA klesly na 7,5 %. Proti USA mají japonští výrobci náskok zejména v CNC strojích. V roce 1994 poprvé 50 % celkové vyvezené obráběcí techniky směřovalo do USA. Snížení japonského vývozu o 10 % bylo ovlivněno zvýšením cen v důsledku zpevnění kurzu jenu. Japonští výrobci dosahují při výrobě a prodeji obráběcích strojů nejlepších ekonomických ukazatelů na jednoho dělníka: německé firmy Steinel 143 tis. DEM, Traub 197 tis. DEM, Deckel 274 tis. DEM.; japonské Yamazaki 423 tis. DEM; Mazak ve Velké Británii 462 tis. DEM.

Země, kterou jako první postihly koncem druhé světové války v roce 1945 výbuchy

atomových bomb, dnes ve značném rozsahu využívá jaderné energie pro mírové účely. Po USA (106) a Francii (56) pracuje nejvíce atomových reaktorů právě v japonských elektrárnách (49). Jen v roce 1994 zde byly do provozu uvedeny tři jaderné bloky. Instalovaná kapacita činí 39 641 MW (btto) a hrubá výroba elektřiny 243 750 GWh. Podíl jaderných elektráren na celkovém výkonu japonských elektráren dosáhl 27,8 % a perspektivně instalovaný výkon stoupne do roku 2000 na 50 500 MW a do roku 2010 na 72 500 MW. Podíl jaderné energie tak vzroste na 35 %, respektive 39 %. Japonští vědci spolu s vědci USA, Evropské unie a Ruska se dohodli během 6 let (1993–1999) investovat 1 mld. \$ do vyvinutí ITER (International Thermonuclear Experimental Reactor) o kapacitě 1000 MW na získávání čisté energie ve 21. století.

Významných úspěchů dosáhli japonští vědci při vývoji nových ekologických postupů při odsiřování tepelných elektráren a při využití vodní i solární energie. Např. firma Sanyo vyrábí průhledné sluneční články do panelů velkých mrakodrapů. Tato „sluneční okna Sanyo“ se blíží ekologickému ideálu a získaná sluneční energie je využívána pro ventilační techniku, pro pohon kancelářských strojů, pro osvětlení, pro ohřívání vody apod.

V roce 1992 USA připravily Japonsko o prvenství na trhu polovodičů. Japonský odbyt klesl o 7 %, tj. na 17,9 mld. \$. Jihokorejský koncern Samsung připravil Japonce o prvenství v kategorii epoxidových pryskyřic, a to díky explozi v závodě Sumitomo a silnému jenu. Heslem letošního roku jsou multimédia. Nejnovější počítače mají v sobě zabudované televizní tunery a mohou sloužit jako televize, lze na nich přehrávat fotografie a videosnímky. Problém kapacity pevného disku vyřešily „minidisky firmy Sony“. Ceny multimediálních počítačů se pohybují od jednoho do dvou tisíc dolarů. Firma Seiko má připravenu výrobu hodinek s pagerem, které bude prodávat v USA, v Evropě a v ČR. Tyto hodinky budou moci předávat vzkazy, burzovní zpravodajství, nejnovější zprávy, meteorologické bulletiny apod.

V roce 1994 klesly obraty největších japonských výrobců spotřební elektroniky a snížily se zisky firem Sony (–57,8 %), Pioneer (–39 %) a Matsushita Electric (–34 %).

Perspektivy japonských audio a video výrobců ve f.r. 1994/1995

Firma	Obrat mld. JPY 1994	Obrat 1995*	Změna (v %)
Sony	1 698,3	1 890	11,3
JVC	507,7	530	4,0
Pioneer	326,4	367	3,7
Kenwood Corp.	197,4	220	11,4
Aiwa Co.	178,7	200	11,9
Nippon Columbia Co.	79,9	82	2,7

* prognóza

Pramen: Handelsblatt, 7. 7. 1994.

Nejvýznamnější změnou v pořadí důležitosti hlavních faktorů světového vývoje je schopnost rychle si osvojit a využívat moderní technologie. K nejprogressivnějším oborům patří proto informatika a telekomunikace. Největším trhem telekomunikační techniky se podle údajů časopisu Markte der Welt opět stává Japonsko (16 710 mil. \$) před SRN (10 600 mil. \$). V roce 1995 by se měl tento trh opět zvýšit o 3 %. Pokud jde o objem dovozů teletechniky, není deváté místo Japonska (1 450 mil. \$) rovněž zanedbatelné, zejména když se předpokládáný růst v tomto roce odhaduje na 15 %. Japonská telekomunikační síť je stoprocentně digitalizována. V roce 1991 již měla 56,3 mil. účastníků a počet mobilních telefonů překročil 1,37 mil. kusů. Plně se využívají satelitní spojení a optické kabely s vysokou hustotou přenosů. V roce 1994 Japonsko dovezlo více barevných televi-

zorů než vyvezlo (1/3 do USA). V plochých obrazovkách Sharp (LCD) s tekutými krystaly předstihlo celý svět. LCD o úhlopříčce 10" je sestavována cca z milionu polovodičů. Trh již překročil 3 mld. \$ a do poloviny 90. let by měl dosáhnout 8 mld. \$ při 95% podílu 15 japonských firem.

Po skončení druhé světové války nesmělo Japonsko vyrábět po dobu sedmi let letadla a dodnes platí zákaz vývozu zbraní, včetně vojenských letadel. Podíl leteckého průmyslu činí jen 8 % tohoto průmyslu v USA. Poté, co nebyla ekonomicky zvládnuta výroba turbovrtulového typu YS-11 pro 60 cestujících, rozhodla se vláda zahájit od roku 1996 výrobu civilních letadel YSX. Výrobci spolupracují s firmou Boeing, pro niž vyrábějí 15 % komponentů pro Boeing 767 a 21 % pro nový Boeing 777. Japonská NASDA (National Space Development Agency), konsorcium koncernů Mitsubishi Heavy Industries Ltd., Ishikawajima-Harima Heavy Industries, Kawasaki Industries Ltd., NEC Corp. a Nissan Motor Co., vyrobila v loňském roce první vlastní nosný raketový systém H-II, který bude konkurovat evropskému systému Ariane a ruskému systému Proton. Náklady na první kus byly dvojnásobné než u Ariane-4, ale budou jistě sníženy a do roku 1999 je naplánováno sedm startů.

Největší problémy však překonává japonský těžký průmysl, kde se koncentrovaly nevyužité kapacity v důsledku nízké poptávky, konkurence nových průmyslových zemí, zejména Korejské republiky (lodě), silného jenu i vysokých mezd. Ve zpracovatelském průmyslu činily v roce 1993 průměrné hodinové mzdy 16,91 \$, zatímco na Tchaj-wanu 5,46 \$, v Singapuru 5,12 \$, v Korejské republice 4,93 \$, v Hongkongu 4,21 \$, v Malajsii 1,80 \$, v Thajsku 0,71 \$, na Filipínách 0,68 \$, v ČLR 0,54 \$ a v Indonésii 0,28 \$. Celkově japonská průmyslová výroba v roce 1994 stagnovala. MITI očekávalo jen 1-2% růst. Skutečně oživení ve strojírenství se předpokládá až letos.

V mezinárodním zahraničním obchodě zaujalo Japonsko v roce 1993 opětovně 3. místo mezi hlavními vývozci i dovozci za USA (12,6 %, respektive 15,9 %) a SRN (9,9 %, respektive 8,7 %).

Pořadí Japonska	Mld. \$ (FOB)		Podíl 1993 (v %)	Meziroční změna		
	1993	1994		1992	1993	1994
3. Vývoz	361	384	9,8	+8,0	+6,2	+ 9,3
3. Dovoz	241	238,2	6,3	-1,6	+3,2	+13,5

Pramen: Výroční zpráva GATT 1993 a Reuter 1994.

Obchodní přebytek v japonských jenech klesá, ale v přepočtu na dolary je po mnoho let aktivní. V roce 1994 byl dosažen nový rekord 121,17 mld. \$ a dále roste. Nejvyšší aktivní saldo má Japonsko se svým největším obchodním partnerem, což způsobuje řadu sporů blížících se v některých momentech obchodní válce. Hlavní podíl na vývozu zaujímají průmyslové (především strojírenské) výrobky, v dovozu suroviny a potraviny, přestože dotace do zemědělství (70 %) vysoko přesahují dotace např. našich zemědělců (8 %). Z dovozních položek se zmíním jen o ropě, jejíž dovoz vzrostl ze 238,6 mld. l v roce 1991 a 255,7 mld. l v roce 1992 na 256 mld. l v roce 1993. Ze zemí Blízkého východu bylo dovezeno 77 % (198,1 mld. l), z jihovýchodní Asie 13,6 % (34,9 mld. l) a z ČLR 5,4 % (13,8 mld. l). Jako perspektivní se jeví dovoz ropy z Asie, kde se realizuje 35 japonských projektů. Nejperspektivnější jsou dovozy ropy z Vietnamu, což je z hlediska angažovanosti ve válce zajímavé.

Vzájemné působení politiky a ekonomiky

Jak poukazují někteří odborníci na asijskou problematiku, dosáhlo Japonsko po druhé světové válce v asijském regionu pomocí výhradně ekonomických a politických prostřed-

ků takových výsledků, kterých se mu nepodařilo v předcházejícím období dosáhnout a dlouhodobě udržet pomocí vojenských prostředků.

Současné Japonsko si plně uvědomuje svou ekonomickou sílu v asijském i celosvětovém měřítku. Na pozadí závažných politických změn, k nimž došlo od roku 1989 na celém světě, stále aktivněji ve své zahraniční politice usiluje o získání odpovídajícího postavení také v mezinárodněpolitické a vojensko-politické oblasti. V posledních několika letech stupňuje svou kampaň za získání stálého místa v Radě bezpečnosti OSN a bude znovu kandidovat na místo nestálého člena Rady bezpečnosti OSN za asijskou skupinu (na období 1997–1998). Jeho podíl na rozpočtu OSN činí 12,45 %, přičemž v letech 1995–1997 zvýší svůj příspěvek do rozpočtu OSN na 15 %. V červnu 1992 schválil japonský parlament návrh zákona o zapojení sil sebeobranu do mírových aktivit OSN a zesílily rovněž snahy o revizi japonské ústavy z roku 1947, která brání plnému zapojení této země do ozbrojených akcí mezinárodních mírových sil OSN. Japonsko – jako mimoevropská země – získalo na následné konferenci KBSE v březnu až červenci 1992 v Helsinkách zvláštní statut „nezúčastněného státu“ v KBSE (nyní OBSE) a v posledních několika letech prohlubuje přímé kontakty také s Evropskou unií a s NATO (3. konference NATO–Japonsko se konala v říjnu 1994 v Bruselu).

V ekonomice argumentují někteří japonští mluvčí tím, že hospodářské úspěchy opravňují jejich zemi pohrdat neoklasickým myšlením, které dominuje na amerických univerzitách, a v politické oblasti chtějí odporovat ekonomickému tlaku, který je na ně vyvíjen, a otevřeně hovoří o japonských národních zájmech. V roce 1993 zaplatilo Japonsko za obsáhlou studii Světové banky o vývoji Asie, jejímž závěrem je, že vládní intervence sehrála často přínosnou roli, přestože tato cesta nebyla vždy tím rozhodujícím faktorem. Některé své myšlenky uplatňují Japonci v rozvojových zemích.

Od roku 1992 pořádá Ministerstvo financí kurzy pro vládní úředníky těchto zemí, na nichž vysvětluje, jak japonské finanční instituce napomáhaly k hospodářskému rozvoji země. Podobné kurzy zahájilo již o rok dříve MITI (Ministerstvo mezinárodního obchodu a průmyslu), kdysi jedno z nejmocnějších ministerstev, které určovalo klíčové rozvojové obory, poskytovalo jim ohromné investiční projekty a programy a chránilo je před zahraniční konkurencí. Školení v kurzech MITI je zaměřeno na japonský ekonomický systém. Rozvojové země by podle názoru Japonců měly přijímat doporučení ekonomů svobodného trhu obezřetně a např. bývalé socialistické země východní Evropy by neměly spěchat s privatizací (přestože samo Japonsko má méně státních podniků než některé západní tržní ekonomiky). Vlády těchto zemí by měly podporovat rozvoj prostřednictvím promyšlených intervencí do ekonomiky. V listopadu 1994 pozvalo MITI akademiky z Polska, z Indonésie a z Nigérie k diskuzi o průmyslové politice jejich zemí.

Před rokem strávil v Japonsku viceprezident ČLR a nejvýznamnější čínský hospodářský činitel Zhu Rongji deset dní, které věnoval studiu nezápadních kořenů japonských ekonomických úspěchů. Nedávno byl tentýž Zhu Rongji na japonském semináři v Pekingu varován před příliš rychlým pokračováním privatizace státních podniků (viz *The Economist*, 14. 1. 1995). Japonci se domnívají, že by ČLR měla své podniky učinit závislými spíše na bankovních úvěrech než na cenných papírech, neboť tak bude snáze kontrolovat, kdo a kdy získá kapitál. Seminář zorganizoval Eisuke Sakakibara (údajně nejupřímnější z nových japonských nacionalistů), pracovník Ministerstva financí, jenž odhodlaně brání zvláštní japonský ekonomický styl proti zásahům ze Západu. Japonský model má podle něho velkou výchovnou hodnotu pro budoucí ekonomický rozvoj v zemích Latinské Ameriky, jihovýchodní Asie a Afriky. Jeho kniha *Beyond Capitalism*, vydaná v roce 1993 v angličtině, popisuje Japonsko jako „nekapitalistickou tržní ekonomiku“, která dává přednost lidem před zisky. Podniky dělají maximum pro to, aby nemusely propouštět dělníky, vláda chrání slabé firmy a obory průmyslu dokonce i za cenu oslabování celkové efektivnosti ekonomiky. Spíše než poučovat jiné by měla Amerika sama přijímat poučení z japonských úspěchů a nesnažit se rozrušit tradice, které Japonsko budovalo více než milénium.

V politické oblasti nedocházelo od konce druhé světové války mezi USA a Japonskem prakticky k žádným významnějším nedorozuměním. K nejednomu střetu zájmů však došlo v ekonomické oblasti. Zejména v době hospodářské recese se konkurenční boj vyostřil až na nejvyšší úroveň, kdy o vyřešení těchto konfliktů jednali nejvyšší političtí představitelé (prezidenti Bush a Clinton). Ekonomické spory tak ohrozily celkové vztahy mezi oběma státy a dostaly politický charakter.

USA i země Evropské unie vytýkají Japonsku vysoké saldo zahraničního obchodu. Obviňují Japonce, že sice již dodržují celní předpisy, ale uplatňují další tarifní a obchodní bariéry jako např. zvláštní dohody mezi japonskými firmami, nebo byrokratické postupy, které znesnadňují přístup zahraničních (zejména strojírenských) výrobků na japonský trh. Když se v roce 1993 poprvé mezi vývozci obráběcích strojů umístili Japonci, tak CECIMO (sdružení evropských výrobců, zastupující 12 hlavních evropských zemí), požadovalo přijetí celoevropské průmyslové politiky, která by je ochránila nejen před japonskou, ale i americkou konkurencí.

Když obchodní deficit překročil 110 mld. \$, rozhodly se USA použít proti japonským konkurentům článek super „301“ obchodního zákona USA, jenž jim umožňuje jednostranně uplatnit ochranné sankce na dovoz japonského zboží bez možnosti mezinárodní arbitráže, což zase vytýkají Japonci USA. Hlavní argument, uplatněný Američany při posledních jednáních, byl, že by zkušene a mezinárodně uznávané americké společnosti byly úspěšnější v Japonsku, kdyby jeho trh byl skutečně otevřený. Problémovými komoditami jsou zejména ty, v nichž USA demonstrovaly konkurenceschopnost v ostatním světě, ale neuspěly v Japonsku. Např. američtí výrobci telekomunikačního zařízení patří k nejúspěšnějším na světě, ale japonské státní zakázky jsou pro zahraniční společnosti (včetně amerických) většinou uzavřeny. Zatímco ostatní členové zemí G-7 dovážejí 25 % své telekomunikační potřeby, Japonsko importuje jen 5 %. Kladou se překážky účasti cizích firem na tendrových poptávkách japonského veřejného sektoru, zahraniční společnosti nedostávají stejné informace jako domácí firmy a tendrové podmínky jsou tendenční, zaměřené na jediného dodavatele. Obdobně je to s lékařským zařízením. Zatím uspěly USA např. ve sklářském oboru, kde Japonci zvýšili své dovozy, ale hlavní problém zůstává stále otevřen.

Dvě třetiny deficitu USA s Japonskem pramení z obchodu automobily a komponenty, přičemž se Američané domnívají, že jejich automobily jsou kvalitnější než japonské. Proti 20–30% podílu japonských vozů na americkém trhu, činí v Japonsku podíl zahraničních automobilů (včetně amerických) jen cca 3 %. V roce 1994 se tento podíl přiblížil 10 %, avšak nebylo to způsobeno zlepšením podmínek přístupu na trh, ale výhodným kurzem jenu.

Mnozí lidé v Evropské unii by s těmito americkými argumenty souhlasili, ale podezírají americký vládní obchodní tým, že bude preferovat jen ty společnosti, které vláda USA považuje za konkurenceschopné. Výstižně to vyjádřil v prosinci 1994 Sir Leon Brittan (komisař Evropské unie pro vnější vztahy, odpovědný od roku 1995 za vztahy Evropské unie s Asíí), který řekl, že bilaterální americko-japonská dohoda bude výhodná pro americké společnosti na úkor evropských (k tomu je třeba poznamenat, že o rok dříve jednala Komise ES s Japonskem o dovozních kvótách na automobily a také hájila jen své zájmy). Podle odhadu expertů ovlivní bilaterální dohody deficitní saldo USA jen o jedno procento.

Mnozí ekonomové i veřejní činitelé zastávají názor, že efektivnější vůči saldu by bylo stimulování japonské domácí poptávky cestou liberalizace trhu, odstraněním všech překážek, což by vytvořilo stejné podmínky na trhu pro domácí i zahraniční firmy. Po ročním úsilí při jednáních a jen skromných výsledcích se zdá, že vláda USA možná zaměří svou pozornost tímto směrem, neboť již předložila japonské vládě podrobný seznam překážek, jejichž odstranění spolu s administrativními reformami a opatřeními může zajistit lepší přístup zahraničního zboží, služeb a investic na japonský trh a podpořit růst domácí poptávky. To může vést k rychlejšímu růstu japonské ekonomiky. Zdá se, že se začíná projevat deregulace.

S růstem ekonomického působení koncernů a podniků a pod tlakem ze zahraničí klesá vliv vládních organizací a MITI. Naopak Ministerstvo pošt a telekomunikací, které kontroluje rozvoj nových progresivních oborů telekomunikací a multimédií, svou pozici posílilo.

V posledních dvou letech ekonomické recese v Japonsku, kdy vláda přijala celou řadu podpůrných opatření a dotací, se změnila i teritoriální politika. Jestliže před 10 lety činil japonský vývoz do USA o třetinu více než do Asie, tak nyní asijské země kupují o třetinu více z Japonska než z USA a dvakrát více z Japonska než ze zemí Evropské unie. Jakmile se ekonomické zájmy Japonska přesunuly do Asie, učinila japonská diplomacie totéž, a to takovým způsobem, že hrozí konflikt mezi zájmy Japonska a zemí Evropské unie a USA, které v této nejdynamičtější se rozvíjející a perspektivní oblasti rovněž hledají odbyt zejména pro své průmyslové výrobky.

Díky své nové investiční a průmyslové politice ve vztahu k zemím jihovýchodní Asie získalo Japonsko levnou pracovní sílu, nové trhy a větší kapacity, jakož i překlenulo období spojené s problémy silného jenu. V neméně míře však získaly i země jihovýchodní Asie, které jsou pro svůj dynamický růst industrializace nazývány „tygry“. Japonské přímé investice do těchto zemí se více než ztrojnásobily, ze 2,3 mld. \$ v roce 1986 vzrostly na 7,3 mld. \$ v roce 1993 a představovaly již více než pětinu japonských celosvětových investic. V roce 1994 vzrostl podíl zemí jihovýchodní Asie na 37,5 % a podle MITI do konce století tímto tempem překoná USA jako největší příjemce japonských průmyslových investic.

V zemích jihovýchodní Asie začínají Japonci zpravidla svou účast montážními závody, zásobovanými komponenty z japonských výrobních závodů, potom rozšiřují použití místních komponentů, aby se vyhnuli vysokým clům. Začínají v oborech s vysokým podílem výrobních nákladů, jako je např. spotřební elektronika.

V poslední době se mění směřování investic z Thajska a z Hongkongu do ČLR, kde činil růst 58 %, tj. více než kdekoli na světě. Korejská republika a Tchaj-wan využily svých nízkých mezd a levných měn, a tím získaly větší podíl ve svůj prospěch na úkor Japonska na některých trzích v ocelářském a loďařském průmyslu, kde cena je důležitější než technologie. Některé země jihovýchodní Asie již konkurují Japonsku i na evropských a amerických trzích v univerzálních obráběcích strojích, ve spotřební elektronice a v dalších komoditách.

Donedávna měla japonská asijská diplomatická strategie především jednu dimenzi: napomáhat obchodu. Tokijská vláda zálohovala 60 % svých zahraničních rozpočtových ročních výdajů do regionů částečně závislých na poválečných reparacích. Novou politikou je, že vláda obezřetně podporuje japonské průmyslové pronikání do Asie opatrným prosazováním politiky otevřeného trhu v celé oblasti.

Budoucí zahraničněekonomickou strategii Japonska bezesporu ovlivní také rozhodnutí posledního summitu zemí APEC (Bogor, listopad 1994) o postupném odstranění bariér, které brání rozšíření vzájemného obchodu a investic členských zemí APEC ve dvou časových horizontech – ve vyspělých zemích do roku 2010 (Japonsko, USA, Kanada) a v ostatních zemích nejpozději do roku 2020. Přes snahu o vyvážený přístup k asijským zájmům Spojených států, Evropské unie a asijských velmocí se Japonsko stále viditelněji angažuje v řadě regionálních hospodářských aktivit a není jistě náhodou, že se příští summit APEC bude konat v listopadu 1995 právě v Japonsku.

Podpůrnou funkci při ekonomickém pronikání do rozvojových zemí, především v oblasti jižní a jihovýchodní Asie, sehrává japonská vládní rozvojová pomoc. Japonsko je od roku 1991 největším donorem oficiální rozvojové pomoci (Official Development Assistance – ODA) na světě, přičemž se ODA podílí 0,32 % na japonském hrubém národním produktu. Určitým signálem rostoucího strategického zájmu japonského kapitálu o investice v jihovýchodní Asii je zájem japonské Federace ekonomických organizací (Keidanren) o návrh Malajsie na vytvoření Východoasijského ekonomického fóra (East Asian Economic Caucus – EAEC), který se setkal s odmítavým postojem především ze strany USA a v důsledku toho zatím i s velmi opatrnou reakcí japonské vlády. Podle malajsijského návrhu by se mělo jednat o orgán regionální hospodářské spolupráce mezi člen-

skými zeměmi (ASEAN, ČLR, Japonsko, Korejská republika, později také Mongolsko, Vietnam a Myanmar).

Perspektivy dalšího vývoje japonské ekonomiky

Sami Japonci si uvědomují, že poté, co splnili svůj cíl v poválečném období, tj. ekonomicky rychle dohnat USA a Evropu, stojí dnes před ještě složitějším úkolem – přetransformovat sami sebe, svou politiku, podniky a celou společnost, aby si zachovali své ekonomické postavení a upevnili politické postavení mezi vedoucími velmocemi světa. Mnohé japonské průmyslové sektory (výroba ocele, výroba lodí, průmysl papírenský, textilní aj.) postupně ztrácejí svou konkurenceschopnost. Nyní se to týká již i automobilového a elektronického průmyslu, které byly v 80. letech japonskou doménou a páteří průmyslu. Otázkou zůstává, zda si tato nosná odvětví spolu s průmyslovými roboty a obráběcími stroji, tj. stroji, na nichž se vyrábějí stroje pro všechna odvětví průmyslu, zachovají svou dřívější váhu.

V posledních 50 letech nás Japonci přesvědčili, že umějí flexibilně najít východisko z velmi složitých situací, a jsem přesvědčen, že najdou řešení i do budoucna. Pro finanční rok 1995/1996 stanovil vládní Úřad pro hospodářské plánování reálný přírůstek hrubého domácího produktu ve výši 2,8 % (minimálně o 2,6 %), což je o něco více, než předpovídá OECD (2,5 %) a většina soukromých prognostických ústavů (Nomura Securities jen +1,2 %), jakož i více než přírůstek dosažený ve finančním roce 1994/1995 (1 %). Podle studie vybraných nejzkušenějších japonských ekonomů se ani do vzdálenější budoucnosti nepočítá s nějakým bouřlivějším růstem ekonomiky, ale jen s 2–3% růstem do konce první dekády příštího tisíciletí. Japonsko musí v budoucnu řešit několik závažných otázek:

– Jak se přizpůsobit snížení počtu pracujících a rychlému stárnutí populace (každý čtvrtý Japonec bude začátkem 21. století starší 65 let)?

– Jak naložit s omezenými zásobami surovin, životním prostředím i měnicemi se názory mladé generace na práci a zaměstnání?

– Jak se vypořádat s rostoucí konkurencí ČLR, Korejské republiky a ostatních „asijských tygrů“, která bude ještě dynamičtěji sílit v nadcházejícím století, jaký vztah k těmto zemím zvolit a jak se zapojit do této nově se formující průmyslové struktury?

Japonsko bude mj. pod tlakem zvenčí usilovat o deregulaci své ekonomiky a o hlubokou restrukturalizaci především ve vztahu k asijskému regionu a k proexportním odvětvím, v nichž může dosáhnout největších úspěchů. K nim patří především informatika, telekomunikace, multimediální technologie a využívání optických vláken pro komplexní spojovací sítě do roku 2010. Rostoucí objemy základní výroby se budou ještě ve větším rozsahu uskutečňovat v levnějších zámořských zemích – vzhledem ke konkurenci a k silnému jenu. S dalším rozvojem internacionalizace výroby a tzv. deindustrializace Japonska, kterou se zabývá tamní vláda, se snížily výrobní náklady. Podíl výroby v zahraničí se zvýšil ze 3,5 % v roce 1985 na 6,5 % v roce 1993 a v roce 2010 dosáhne již cca 20% podílu celkové japonské výroby. Jiná tradiční vlastnost japonského průmyslu, kterou je nutné znovu ocenit, je síť spojení prostřednictvím kapitálových podílů a výměnou ředitelů mezi výrobními podniky, bankéři, dodavateli a zákazníky. Snaha snížit náklady nutí společnosti zrušit některé staré vazby, které přestaly být užitečné. Týká se to zejména rodinných korporací „keirecu“ Mitsubishi, Mitsui, Sumitomo aj., které dominují zejména v těžkém průmyslu, obchodě a bankovníctví, ale také dalších společností, jež mají podobné tradiční spojení se subkontraktory a distributory.

Ve 21. století mají největšího růstu dosáhnout dvě skupiny průmyslové výroby:

– odvětví mající vztah k životu, jako jsou ochrana životního prostředí, výroba zdravotního a zemědělského zařízení a potravinářský průmysl;

– odvětví vztahující se k životní úrovni lidí a zahrnující umění, urbanistiku, produkci módních výrobků, domácích potřeb a spotřebičů, jakož i služeb sociálně slabým, důchodcům a zdravotně postiženým.

Růst ekonomiky v letošním roce je pomalý, ale japonská ústřední banka nevidí možnost jeho akcelerace. Obtížněji se dosahují zisky, na něž si firmy zvykly před recesí. Jen některé velké integrované elektronické společnosti a výrobci přesných nástrojů se díky svému umění podstatně snížit výrobní náklady mohou pochlubit nadprůměrně vysokými zisky. Mimořádně vysoké škody ve výši cca 100 mld. \$, které přineslo lednové ničivé zemětřesení v oblasti Kóbe a Ósaky, způsobí dodatečné zatížení rozpočtu, a proto se uvažuje o zavedení zvláštní daně na zemětřesení, aby nebylo nutné výrazně snižovat výdaje rozpočtu. Japonský dovoz pod tlakem ze zahraničí poroste rychleji než vývoz, ale v dolarovém vyjádření se sníží jen o málo. OECD předpovídá, že přebytek japonského běžného účtu vzroste v roce 1995 na 145 mld. \$ a v roce 1996 opět klesne na loňských 140 mld. \$. Oživení, které začíná, je příznakem budoucího slabšího a mělčího růstu než dříve. Hlavním rizikem oživení japonské ekonomiky je však vysoký kurz jenu, neboť koncem roku 1994 klesl pod 100 JPY/\$. Roční míra inflace se sníží a zůstane po dobu příštích 3 let okolo 0,6 %. Zvýšená pozornost podniků i vlády bude nadále věnována novým perspektivním trhům, kam japonské průmyslové firmy převádějí výrobu s vysokými nároky na práci.

Japonsko-čínská výměna zboží v roce 1994 vzrostla o 22,2 % (dovoz o 34 %, tj. na 27,56 mld. \$ a vývoz jen o 8,1 %, tj. na 18,68 mld. \$) a letos by mohla překročit 50 mld. \$. Vyšší růst vývozu je omezován restrikcí ČLR a klesající konkurenceschopností Japonska, danou zejména drahým jenem. Vývoz japonských vozů do ČLR klesl loni o 60,2 %, ale polovodičů vzrostl o 71,9 % a celkově elektroniky o 30 %. Své pokulhávání za USA a Evropskou unií si Japonsko uvědomilo při pronikání do Indie (zatím jen Suzuki, Toyota, Honda a Sony), kde vedou v investicích USA (1,1 mld. \$) a Japonsko (84 mil. \$) je až páté. O to více se bude Japonsko snažit prioritně věnovat tomuto trhu a do konce století se dostat na 1. místo.

Po loňském podpisu izraelsko-palestinské mírové dohody upustily arabské země od druhotné blokády proti firmám, které obchodovaly s Izraelem, a tak v prosinci 1994 navštívil Japonsko izraelský premiér Rabin. Jen málo japonských firem se totiž odvážilo porušit bojkot a prodávat své výrobky do Izraele, neboť jejich hospodářské zájmy v islámských zemích převyšovaly. Stojí proto za pozornost, že v delegaci byli zástupci velkých izraelských zbrojních firem Israel Aircraft Industries a Rafael.

Zvýšené úsilí bude věnováno deregulaci vládních restrikcí, kterým někteří ekonomové kladou za vinu neefektivní strukturu některých odvětví (zdvojnásobil se dovoz automobilů, měsíčně je otevíráno na 80 nových supermarketů, dováží se levnější rýže, ovoce apod.). Např. restrukturalizace v petrochemii se projevila mj. fúzí Mitsubishi, Kasei, Mitsubishi Petrochemical i Asahi Kasei, ale zejména snížením výrobních nákladů. Deregulace ovlivní růst služeb, kde je nižší produktivita práce než v Evropě a v USA.

Zvýšení dovozu bude znamenat snížení nekonkurenční domácí výroby. Zastavení neefektivní výroby v důsledku zostření konkurence ovlivní snížení hrubého domácího produktu cca o 10 trilionů JPY a přinese ztrátu 2,8 mil. pracovních míst. Motorola a Nokia již nyní silně konkurují domácí výrobě. Korejská republika konkuruje japonským polovodičům. Japonci však jsou schopni rozpoznat nebezpečí a koncentrovat se na rozvojové technologie, které budou základem jejich nových úspěchů na světových trzích i v budoucnu. Japonská NEC hodlá např. investovat více než 1 mld. \$ do výstavby nové linky na výrobu polovodičů paměťových počítačových čipů o kapacitě 256 megabitů na jižním ostrově Kjúšú, což je 16krát více než největší čipy DRAM na současném trhu. Sharp dokončil výzkum a investoval do největšího výrobního závodu LCD na světě a zaměřil výzkum a vývoj na optoelektroniku, která umožňuje masové předávání informací. Firma Sony se koncentruje na špičková záznamová média a vynalezla disk, jenž má podstatně vyšší kapacitu než dosud existující disky. Japonsko-britský tandem Fujitsu-ICL se po obratu 27,6 mld. \$, dosaženém v roce 1993, hodlá do roku 2000 stát největším světovým výrobcem informační techniky. Japonská vláda oznámila, že v rámci programu podpory telekomunikační infrastruktury chce vybudovat do roku 2010 např. celonárodní síť s využitím optických vláken. O řadě dalších novinek se zatím nehovoří, ale jejich vývoj v Japonsku jistě probíhá.

Měnící se tvář Asie

Publikujeme výběrový soubor významných infrastrukturních projektů, které jsou ve výstavbě nebo před konečnou kolaudací. V mnohých mají primární roli zahraniční podniky, ale stále větší měrou se při jejich výstavbě i řízení prosazují sami asijské investoři.

ČÍNA

- Šestiproudová dálnice od hranice Hongkongu do Kuang-čou (Kanton); hongkongská Hopewell Holdings (1,1 mld. \$).
- Rozvoj pudongského obvodu (Pudong district) Šanghaje, včetně komunikací, přístavu a telekomunikačních spojů (6 mld. \$).
- Druhý blok jaderné elektrárny „Daya Bay“ v jižní Číně; francouzská Framatome (5 mld. dolarů).
- Železniční magistrála Peking-Ťiou-lung (Beijing-Kowloon Railway), 2 380 km; čínská stavba (3 mld. \$).

FILIPÍNY

- Sualská elektrárna, severně od Manily; Hopewell Holdings (1,5 mld. \$).
- Filipíny zřizují 1,1 mil. telefonních linek; mezi dodavateli jsou Siemens, Alcatel, Ericsson a AT&T (2,5 mld. \$).
- 160 km dálnice Manila-Subic; skupina Lopez (500 mil. \$).

HONGKONG

- Nové letiště s komunikacemi, viadukty a tunely; největšími dodavateli jsou Japonci (20,3 mld. \$).
- Nová optickovláknová telefonní síť; The Wharf (Holdings), (645 mil. \$).

INDONÉSIE

- Tepelná elektrárna na střední Jávě; Hopewell Holdings (1,8 mld. \$).
- Paitonská elektrárna na východní Jávě, rovněž tepelná; GE Capital, Mitsui a Mission Energy (2,5 mld. \$).
- Projekt na zřízení 5 mil. telefonních linek; AT&T, Bell Atlantic, Nynex, NTT, jakož i společnosti z Velké Británie, Austrálie a Francie (7,5 mld. \$).

KOREJSKÁ REPUBLIKA

- Rychlodráha spojující Soul s Pusanem; GEC Alstom (13,4 mld. \$).
- Nové soulské letiště v Inčchon; různí dodavatelé (5 mld. \$).
- 30 nových elektráren, včetně 7 jaderných do roku 2000; různí dodavatelé (50 mld. \$).
- Mobilní telekomunikační síť; Posco's Shinsegei Mobile Telecom (1,2 mld. \$).

MALAJSIE

- Právě dokončena 900 km dlouhá severo-jížní dálnice; malajsijská skupina Renong (2,3 mld. \$).
- Soukromá společnost Binariang zřizující moderní obousměrný satelitní systém, včetně televizní služby; Hughes Aircraft (1 mld. \$).
- Projekt Bakungské hydroelektrárny ve výstavbě v Sarawaku; malajsijská skupina Ekran (5,8 mld. \$).

SINGAPUR

- Podzemní okružní magistrála; nabídka k zahájení v roce 1995 (3,2 mld. \$).
- Pasir Panjang – projekt megakontejnerového přístavu; japonská Penta-Ocean Construction a singapurská Econ Piling (4,9 mld. \$ ve dvou fázích).

■ Optický podmořský kabelový systém jihovýchodní Asie – Evropa (Southeast Asia – Europe); Singapore Telecom (700 mil. \$).

THAJSKO

■ Výstavba sítě 2 mil. telefonních linek v Bangkoku; skupina CP se skupinou Nynex, partneri v Telecom Asia (3 mld. \$).

■ Projekty zajišťující dodávku 3 800 megawatů elektrické energie pro rok 1995 (11 mld. dolarů).

■ Bangkocký elektrifikovaný železniční systém; Bangkok Bank, Siemens (720 mil. \$).

■ Druhé bangkocké letiště; dokončené projekční práce (3,3 mld. \$ v první etapě).

TCHAJ-WAN

■ Čtvrtá jaderná elektrárna; nabídka Westinghouse proti ABB-Combustion a Framatome (6,4 mld. \$).

■ Tchajpejský systém rychlé hromadné městské dopravy (Taipei Mass Rapid Transit system); Matra, Morris Knudsen, Bechtel a další s technickými problémy a průtahy (17,1 mld. \$).

■ Druhá dálnice (fáze II) ze Sin-ču do Pching-tungu; Sino-Tech Engineering a další projektanti (20,2 mld. \$).

Pramen: Business Week, 28. 11. 1994.